

Посткібернетика зміна парадигм чи щось більше?

Геннадій Теслер
доктор техн. наук,
гол. наук. співр.
Інституту проблем
математичних машин та
систем НАН України,
м. Київ

Поява *посткібернетики* в наш час — явище цілком закономірне, і питання полягає не в тому, хто є її автором, а в тому, *що покладено в основу цієї науки?*

Наукову і не лише наукову думку різних мислителів турбує питання: *“Що покладено в основу гармонії Природи і Світобудови?”*

Пошук єдиної теорії Природи і Світобудови цікавив людей від давніх цивілізацій і до наших часів. При цьому були спроби пошуку істини на основі різних точок зору.

Скажімо, *Піфагор* як таку основу використовував математику загалом, арифметику і геометрію зокрема. Піфагорійці оголосили арифметику матір'ю всіх математичних наук. Це доводили тим фактом, що геометрія, музика й астрономія залежні від неї, а арифметика від них — ні. Окрім того, розмір, форму і рух не-

бесних тіл визначають за допомогою геометрії, а їхню гармонію і ритм — за допомогою музики. З цього витікає *триосновність піфагорійської школи: число, монада і єдине.*

При цьому *монада* означає все, що містить у собі єдине; суму будь-яких комбінацій чисел, розглядану як ціле; насіння дерева, яке, коли виросте, має багато гілок (чисел); синонім єдиного. Отже, монада є праматір'ю богів і людей. Всесвіт також розглядали як монаду стосовно до її частин. Частини, у свою чергу, є також монадами стосовно їхніх частин тощо...

Зауважимо, що *ідеї піфагорійської школи знайшли у наш час втілення у системному підході й системному аналізі.*

Нині погляд на єдність світу на основі одухотвореної фізичної монади виклав відомий поет і мислитель *Микола Руденко.*

З вивчення таємничих піфагорійських монад *Лейбніц* розвинув свою відому теорію світових атомів. Від метафізики *Аристотеля* і до наших днів великі фізики намагаються створити теорію єдиного поля або теорію вакууму, з якої би випливало пояснення всіх процесів і явищ, що відбуваються. Але зразу відмітимо, що ані фізиці як одній із базових природничих наук, ані математиці як абстрактно-прикладній науці, ані філософії як загальносвітоглядній науці цього поки що не дано.

Є ще одна тенденція, яку допитливий читач помітив останнім часом, — це бурхливе зростання високих технологій, яке вимагає об'єднання знань різних наук. Це цілком вписується у *спіралеподібний розвиток процесів у Природі*, коли на наступному витку розвитку можна спостерігати повторення попереднього етапу, але на новій якісній основі. Це стосується і науки, яка на початковому етапі була єдиною. Зокрема, відгуком останнього є наявне в багатьох розвинених країнах звання доктора філософії, яке присуджують філософам, математикам, фізикам, хімікам тощо.

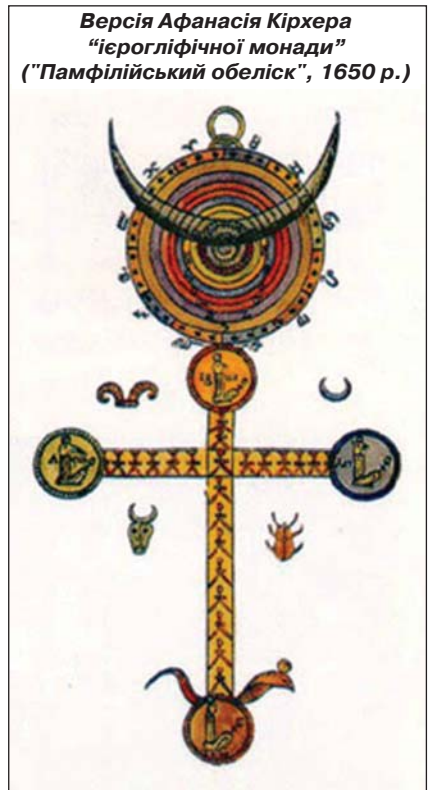
На нашому етапі розвитку науки знову постає питання про єдність науки в межах єдиного погляду на довколишній світ. Ця єдність не заперечує диференціацію науки з окремих галузей знань, але дещо змінює постановку вирішуваних ними проблем і суть вkladу в єдину науку.

Звідси дивує думка деяких чинників від науки, яку підтримують не зовсім далекоглядні вчені, про необхідність ліквідації академії наук і передачу її функцій вузівській науці. Це помилкова думка, оскільки *лише академічна наука може закласти фундамент в єдину науку, що й вимагає певної реформації академічної науки, але не ліквідації*.

Ще один *підхід до розв'язання розглянутих проблем про єдність світу пов'язаний з детермінованим порядком і хаосом, антихаосом, пристосуванням і роллю інформації в самоорганізації систем*.

Всі ці проблеми так чи інакше розглядають у науці *синергетики*, яка з'явилася не так давно, і певний час також претендувала на об'єднувальну науку. Синергетика, як і посткібернетика, ставила перед собою завдання виявлення і пізнання загальних закономірностей, які керують у системі процесами самоорганізації різної природи (фізичних, хімічних, біологічних, технічних, екологічних та ін.) і забезпечують перехід складних систем від неупорядкованих станів до впорядкованих і навпаки.

Загалом питання про те, яким є наш світ: детермінованим чи стохастичним — час від часу виникає в різних науках, від фізики до кібернетики. І це не марне питання з погляду посткібернетики, оскільки йдеться про те, які загальні закони діють у Природі та Всесвіті відносно

У посткібернетиці, де одним із принципів еволюційного розвитку систем, процесів і явищ є принцип змішаного екстремуму і закон збереження інформації Л. Бриллюена, одночасно присуття і детермінована інформація правил, і стохастична інформація невизначеності (ентропія). При цьому перевагу жодній з інформацій не надають. Все визначають конкретні умови.

Фронтиспис із "Арифметики" Л. Магницького (1703 р.). Гравюра на міді М. Карновського з зображенням Піфагора і Архімеда

інформаційної взаємодії і впливу.

Зауважимо, що творець кібернетики *Н. Вінер* у своїх дослідженнях тяжів до *стохастичного підходу*, хоча йому було зрозуміло, що основний інструмент кібернетики — комп'ютер — побудовано на основі *детерміністського підходу*.

Однак творець сучасної кібернетики академік *В.М. Глушков* у своїх дослідженнях віддавав перевагу *детерміністському підходу* як алгебраїст.

Основна парадигма кібернетики Н. Вінера полягає в подібності процесів управління, зв'язку в машинах, живих організмах і суспільстві.

Ця єдність ґрунтується, передусім, на наявності зворотних зв'язків у контурі управління, в об'єктах живої, штучної природи і суспільства. Тим самим обумовлений внесок *Н. Вінера* у загальну теорію систем, оскільки він розглядав системи,

складені на абстрактних елементах системи, які відображали елементи живої, штучної природи або суспільства, чи то суспільство тварин (мурашник) чи людей.

Процеси, які розглядав Н.Вінер у своїй кібернетиці, містили передачу, зберігання і переробку інформації. Вони передбачали різні сигнали, повідомлення і відомості.

Будь-який сигнал або інформацію він розглядав як певний вибір між декількома значеннями, наділеними певними імовірностями (*селективна концепція інформації*). А це дозволило підійти до всіх процесів однаково на підставі єдиного статистичного апарату. Звідси й об-

нетика уможливить об'єднати й упорядкувати різні галузі знань на підставі спільної мови і методики.

Окрім цього, кібернетика Вінера розглядала такі питання, як чорну і білу скриньки, машини, які навчають і самовідтворюють, цілеспрямованість тощо. Зауважимо, що теорію інформації Н.Вінер не створив, а скористався теорією, яку створив К. Шеннон. Але, на жаль, ця теорія, переважно, спрямована на проблему передачі інформації.

На відміну від Н.Вінера, кібернетика В.М.Глушкова спрямована на створення і використання комп'ютерів. Сам Глушков дав декілька визначень кібернетики.

Норберт Вінер (1894 — 1964)
засновник кібернетики

нетичних системах. Під кібернетичними системами розуміють системи будь-якої природи — технічні, біологічні, економічні, соціальні, адміністративні та інші”.

Основну увагу В.М.Глушков приділяє не управлінню, а створенню і використанню комп'ютерів. Це стосується і синтезу цифрових автоматів, і створення систем проектування комп'ютерів, багатоосновних алгебр, систем штучного інтелекту тощо.

Зауважимо, що В.М. Глушков у відповіді журналісту В.Масву сказав: **“Кібернетику часом визначають як науку про узагальнені закони управління. Моя думка... дещо інакше: наука про загальні закони перетворення інформації у складних системах”.** Саме такий підхід робить кібернетику Глушкова **праматір'ю комп'ютерної науки й інформатики.**

Слід зауважити, що в кінці життя обидва творці кібернетики втратили інтерес до дітища свого життя (Н. Вінер) і терміна “кібернетика” (В.М.Глушков, який схилився до терміна “інформатика”, хоча, на нашу думку, найбільший його внесок полягає саме у створенні комп'ютерної науки).

Інтерес до кібернетики спадає у всьому світі. Останнім часом стали говорити про кризу кібернетики, надаючи перевагу поняттям “інформатика” та “комп'ютерна наука”.

Найближчі учні В.М.Глушкова Ю.В.Капітонова і О.О.Летичевський у монографії “Парадигми й ідеї академіка В.М. Глушкова” виділили **сім парадигм кібернетики Глушкова:**

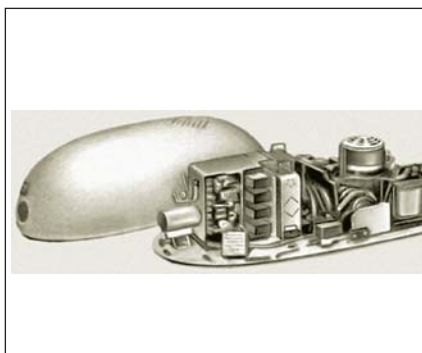

Клод Шеннон (1916 — 2001) — засновник інформатики.
Миша Шеннона

ґрунтування думки про загальну теорію управління і зв'язку у Вінерівській кібернетиці.

Кількість інформації як кількість вибору, яку Вінер ототожнює з від'ємною ентропією, стає, подібно до кількості речовини або енергії, однією з фундаментальних характеристик явищ природи. Звідси тлумачення кібернетики як теорії організації, теорії боротьби зі світовим хаосом, зі зростанням ентропії.

Вінер вбачав застосування кібернетичних підходів до розв'язання технічних, фізичних, біологічних, психологічних і соціологічних проблем. Він був переконаний, що кібер-

Кібернетика — наука про загальні закони одержання, зберігання, передачі й переробки інформації з метою управління. У словнику кібернетики, виданому 1979 року, В.М. Глушков дав таке визначення: “Кібернетика — наука про управління, одержання, передачу і переробку інформації в кібер-

**Сім парадигм кібернетики
Віктора Глушкова**

1. Самоорганізація і самовдосконалення — шлях для побудови кібернетичних систем.
2. Математизація проектування ЕОМ.
3. Числення й обчислення — нова методологія проектування властивостей кібернетичних систем.
4. Безпаперова інформатика — новий тип взаємодії людини з комп'ютерним середовищем.
5. Підвищення внутрішнього інтелекту ЕОМ — засіб їхнього вдосконалення.
6. Узгоджена реалізація економічних моделей — шлях удосконалення економічних систем.
7. Штучний інтелект як додатковий спосіб виживання.

Віктор Глушков (1923 — 1982) — засновник комп'ютерної науки

Щоб краще зрозуміти, чому посткібернетика з'явилася саме зараз, на початку розвитку постіндустріального інформаційного суспільства, яке переходить у суспільство знань, пропоную Вам розглянути детальніше **відому модель економіки Карла Маркса**:

Гроші (Г) — Товар (Т) — Гроші¹ (Г¹)

Її узагальнення, з урахуванням сучасного виробництва, матимуть такий вигляд:

**Г — технології (ТХ) —
Організація виробництва (ОВ) —
— Виробництво (В) — Т —
Організація збуту (ОЗ) —
Збут (З) — Г¹**

У постіндустріальному інформаційному суспільстві й суспільстві знань ця модель трансформується у такий вигляд:

**Г — Інформація — Знання й ідеї —
ТХ — ОВ — В — Т —
Нові знання + інформація — ОЗ —
Г¹ + знання + інформація**

У цій моделі виразно видно триаду:

**Знати —
Уміти —
Реалізувати**

Із цієї розширеної моделі економіки видно, що знання, інформація і технології є стратегічним ресурсом для різноманітної діяльності людини і виробництва. Одночасно може відбуватися заміщення капіталу на знання, інформацію, технології й ідеї. Тому нарівні зі звичайними банками

почнуть функціонувати банки знань, інформації, технологій та ідей.

Цілком зрозуміло, що для всіх видів виробництв, банків і всіх решти елементів економіки першорядного значення набудуть засоби масової комунікації. Аналогічно стоїть справа і з навчальними закладами, медициною, сферою обслуговування, управління державою та іншими елементами людського суспільства і людської діяльності.

Посткібернетика є багатоосновною наукою, де як основи використовують кібернетико-системний підхід, який є симбіозом кібернетичного і системного підходу й аналізу. Основи посткібернетики становлять:

- постулат про інформаційну взаємодію і вплив;
- закон збереження інформації **Бриллюена**, який поєднує детерміновану інформацію й ентропію (імовірну інформацію) та інші загальні закони розвитку процесів і явищ;
- принцип змішаного екстремуму для розв'язання суперечностей всередині системи, баланс вимог і детерміністсько-імовірнісних співвідношень та багатьох інших оптимізаційних завдань;
- закони еволюційного розвитку (горизонтального і вертикального) процесів, явищ і систем будь-якої природи;
- закони-шаблони розвитку процесів тощо;
- теорія знакових систем у рамках науки семіотики;
- теорія інформації;
- теорія цілеспрямованих систем;

— теорія систем, які саморозвиваються тощо;

— моделі явищ, процесів і систем тощо.

Одним із багатьох відомих факторів, які **дозволяють автору сформулювати постулат про інформаційну взаємодію і вплив, є феномен води і кристалічних структур.**

Відомо, що вода — найпоширеніша речовина в біосфері Землі і є найважливішим складником її поверхні, живих організмів, а для багатьох із них є життєвим середовищем. Вона є джерелом водню, який утворюється у процесі фотосинтезу рослинного світу і використовується для відновних, багатих на енергію органічних з'єднань. У процесі фотосинтезу зелених рослин виділяються кисень і молекули води.

Велике значення має вода і для

Леон Бриллюен (1889 — 1969)

неживої природи. Вона відіграє важливу роль при протіканні реакцій як в органічній, так і неорганічній хімії. Але для нас важливою є властивість води “запам'ятовувати” всі перетворення, які з нею відбувалися. Цей феномен води свідчить про те, що вода має “пам'ять”.

Однак, де і як зберігається ця інформація у воді та якими є механізми запису, переробки і стирання інформації, сучасна наука ще не знає.

Властивостям води присвячено окремі монографії. Але для нас найцікавішими є дослідження, проведені недавно японським вченим, д-ром Масуро Емото, описані в його книзі “Послання води”.

М. Емото встановив, що у процесі замерзання води форми кристалів залежать від багатьох незвичних факторів:

— вода з чистих гірських джерел і струмків утворює чіткі кристали, брудна ж вода майже не утворює чітких форм;

— дистильована вода під дією класичної музики утворює витончені симетрії форми кристалів, а при дії музики “важкого металу” утворюються тільки хаотичні фрагментарні структури;

— у разі відтворення над водою молитви або якихось добрих слів, утворюються кристали зі специфічними, приємними для людини візерунками, а в разі промовляння негативних слів, кристали формують аморфні розпливчасті утворення;

— попередній експеримент повторюється і в разі наявності “позитивних” або “негативних” думок або емоцій у людини, яка стоїть поблизу води, що замерзає;

— аналогічні результати буде отримано і в разі, коли написано відповідні слова на посудині з водою, яка має замерзнути.

Дивовижним є факт, що мова, якою виголошено чи написано слова та думки, не має значення. Отже, експерименти Емото свідчать, що вода не лише має пам'ять, але й поводить себе як жива речовина і є інформаційною матрицею, яка керує біохімічними процесами.

Окрім цього, вчені установили умови, коли інформація, “записана” у воді, стирається. Не виключено, що й інші рідини можуть мати деякі з таких властивостей. Це надзвичайно важливо у зв'язку з тим, що людина, тварини і рослини містять у своєму складі велику кількість рідини, яка може взаємодіяти з інформаційними й відомими енергетичними полями.

Окрім води, пам'ять мають й інші кристалічні структури. Це важливо, оскільки кристалічні утворення є в рідинах (рідкий кристал), твердих речовинах, глині, газі тощо. Нагадаємо, що твердий кристал має тривимірну періодичну атомну або молекулярну структуру, і при рівноважних умовах утворення має форму правильного симетричного багатогранника. Рідкий кристал — це стан речовини, в якому вона має властивості як рідини (текучість), так і твердого кристала (анізотропні властивості). Так само і з кристалічними утвореннями в газах.

Розрізняють атомні кристали, де у вузлах кристалічної решітки містяться нейтральні атоми; молекулярні, у вузлах кристалічної решітки яких містяться молекули; іонні, у вузлах кристалічної решітки яких містяться позитивні і негативні іони; а також квантовий кристал, якому властива велика амплітуда нульових коливань атомів, порівнянна з міжатомною відстанню. Відомо, що в кристалічних тілах атоми, молекули або іони розташовуються у певному порядку, утворюючи так звані просторові кристалічні решітки. При цьому форму просторової решітки такої речовини визначає розташування атомів, молекул або іонів у вузлах цієї решітки. Інформація, яка міститься у кристалі, є знаковою. Не виключено, що й вакуум містить сліди або безпосередньо “кристалічні решітки”, що, поряд із хаотичністю, потенційно сприяє його структурованості, утвореній певною інформаційною ємністю. Зауважимо, що в живій і штучній Природі, а, можливо, й у Всесвіті з метою запам'ятовування інформації можуть бути використані запам'ятовувальні середовища на основі електричних, магнітних, оптичних, акустичних і квантових властивостей речовини, що перевірено на елементах штучної природи.

Про роль інформації в живій і штучній природі відомо набагато більше. Все це й дозволило сформулювати постулат про інформаційну взаємодію і вплив.

На підставі фактів, наведених у монографії автора “Нова кібернетика”, сформульовано постулат (гіпотезу) про інформаційну взаємодію і вплив на процеси і явища, які відбуваються в системах різної природи. **Суть постулату полягає в тому, що поряд із матерією й енергією в Природі і Всесвіті є інформація, яка відіграє важливу роль в їхньому існуванні та розвитку.**

При цьому *інформація є силою, яка створює і змінює швидкість протікання процесів і явищ, а також силою, яка керує існуванням, розвитком і деградацією систем різної природи.*

Інформація має властивість відображати форми, структури, зв'язки, зміст і функції матеріальних і нематеріальних об'єктів. Інформація, яку запам'ятовують об'єкти різної природи, дозволяє відтворювати попередній досвід і знання в наступному проходженні процесів і явищ різного масштабу.

Інформацію і знання можна породжувати, сприймати, передавати, переробляти і зберігати на основі знаків семіотики — науки, яка вивчає загальні властивості знаків і знакових систем.

У посткібернетиці, виходячи з постулату про інформаційну взаємодію і вплив, важливу роль відіграють знакові й інформаційні семантичні системи, тобто системи, які переробляють певну осмислену інформацію, зокрема, для досягнення якої-небудь мети.

Під семантичною інформацією розуміємо виражені знаками відомості про різні сторони об'єкта.

Розрізняють немовні знаки, які функціонують незалежно один від одного, і мовні знаки, які утворюють систему з правилами, що визначають закономірності їх побудови (граматика, синтаксис тощо). Під знаком розуміємо об'єкт (процес, явище, подія та ін.), який виконує роль представника якого-небудь іншого об'єкта, властивості, відношення тощо, і використовується для одержання, зберігання, перетворення і передачі повідомлень (семантичної інформації, знань).

При цьому розрізняють знакову інформацію за наступними формами: текстова, аудійна (мовлення, звуки, музика), візуальна (жести, пластика), зображувальна, графічна та ін., включно з художніми зображеннями тощо. Поряд із цим існує комплексна форма надання семантичної інформації, яка об'єднує декілька однорідних форм.

У рамках посткібернетики на основі інформаційної взаємодії і впливу об'єднуються в єдину інформаційну систему *три основні підсистеми: знакова, структурна і керуюча.* Окрім цього, знакові системи використовують не лише в людському суспільстві, але й у решті живої і неживої природи включно зі штучною.

Основне призначення знакових систем — це передача смислу (змісту) повідомлення (сигналу).

Ці системи у явному чи неявному вигляді мають певну морфологію і синтаксис. Відомо, що вся наука в певному розумінні ґрунтується на знакових системах. Це саме можна стверджувати стосовно Природи і Світобудови.

Цікаво зауважити, що видатний вчений А. Ейнштейн своє творче кредо характеризував як туманну гру зі знаками й образами.

Існують п'ять основних різновидів інформаційної взаємодії і впливу.

Перший різновид є найбільш загальним і універсальним і пов'язаний зі взаємною інформаційною взаємодією двох і більше об'єктів живої і штучної природи.

Другий різновид інформаційної взаємодії і впливу пов'язаний з відображенням (сприйняттям) інформації, яка оточує об'єкт (реальність), і пов'язаний зі спогляданням ("відчуття") світу, який оточує об'єкт. Для живої природи цей різновид інформаційної взаємодії пов'язаний з інформацією, отримуваною від органів чуттів, а для штучної — від елементів, які імітують органи чуттів живої природи. Для неживої природи ця інформаційна взаємодія і вплив здійснюються невідомим на сьогодні для науки способом, можливо, з використанням інформаційних або інформаційно-енергетичних полів.

Як у першому, так і в решті випадків, всередині об'єкта відбуваються зберігання, передача, перетворення, аналіз, обробка інформації.

Третій різновид односторонньої інформаційної взаємодії і впливу є командно-сигнально-управлінським.

Микола Козирев (1908–1983)

Четвертий різновид інформаційної взаємодії і впливу — це логіко-семантико-структурний, пов'язаний з логікою і семантикою протікання процесів і явищ живої, неживої і штучної природи, а також зв'язків структурних елементів складних ієрархічних систем.

П'ятий різновид інформаційної взаємодії і впливу властивий лише вищим формам живої природи і є особливим різновидом знань, який з'являється у людини на етапі переробки інформації. Цей різновид становить собою усвідомлення об'єктом семантики (сміслу) інформації. Частково цей різновид властивий і нижчим формам живої природи і, навіть, певною мірою, неживій природі (наприклад, воді) та розвиненим формам штучної природи. Цей різновид дозволяє об'єктам адек-

Вільфредо Парето (1848–1923)

ватно реагувати на зовнішні та внутрішні впливи на об'єкт, а також сприймати, зіставляти одержувану інформацію і ту, що зберігається в пам'яті, та синтезувати знання про предмет (реальний і абстрактний).

Особливий інтерес для майбутніх досліджень становить взаємодія інформаційного поля з об'єктами неживої природи з урахуванням його взаємозв'язку з силовими полями типу електромагнітного та ін. При цьому езо- і екзотерична інформація становить собою взаємодію інформаційного поля людини чи іншого суб'єкта з інформаційними полями вищого порядку (Землі, Всесвіту тощо), в результаті чого виникає певний резонансний ефект.

Інформація і знання переважно становлять потенційну енергію, і

Олександр Харкевич (1904–1965)

лише в момент творчості вони можуть перетворюватися в кінетичну енергію (на зразок того, як у Аристотеля здійснюється перехід від потенційного до актуального).

Відмітимо два важливі показники, пов'язані з *вітальністю* і *цінністю інформації*.

В. Волченко увів показник вітальності, який дозволяє відрізнити об'єкти живої і неживої природи. Вітальність $V=I/E$, де I — умовна інформативність системи і E — її умовна енергетичність. Для живої матерії цей показник є достатньо великим і прямує до нескінченності.

Аналогічно цінність інформації за **Бонградом** виражають формулою $V=\log_2(P^1/P)$, де P і P^1 — відповідно імовірності досягнення певної мети до і після одержання інформації.

Поняття цінності інформації є одним із фундаментальних понять теорії інформації.

Надзвичайно важливий аспект негентропійного *принципу Бриллюена* полягає в тому, що кількість накопиченої і збереженої у структурі системи інформації (DI) точно дорівнює зменшенню їхньої ентропії (DH). Оскільки обидва показники виражені в бітах, то цей аспект негентропійного принципу Бриллюена називається *законом збереження інформації*.

Механізми переходу інформації з одного стану в інший, інформаційного впливу і взаємодії, ще доведеться з'ясувати науці в майбутньому. Хоча деякі спроби зробити це здійснюють і в наш час.

Відомий радянський вчений **О.О. Харкевич** увів у користування

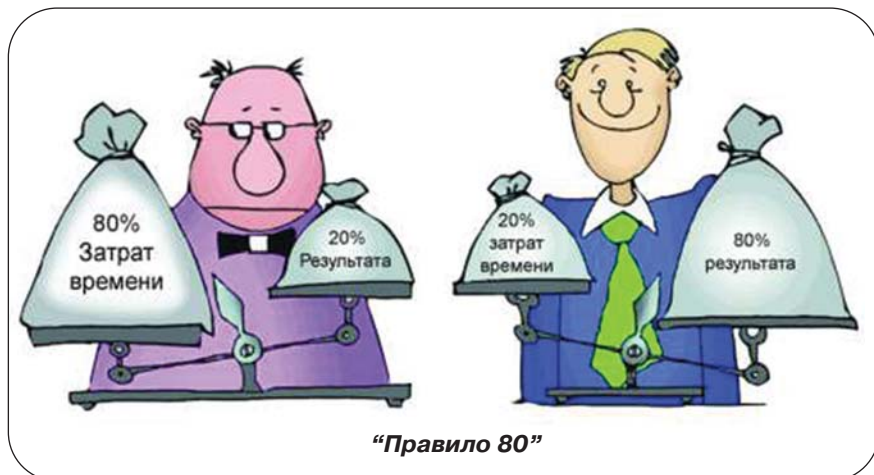
поняття *міри доцільності управління*. Він вважав, що на підставі інформації, наявної в системі, природа якої нам байдужа, система приймає рішення, що може змінити імовірність досягнення мети, тобто в цьому разі ми маємо справу з класом цілеспрямованих систем.

Загалом, враховуючи сенс понять цінності інформації, міри доцільності управління за Харкевичем і багато інших факторів, можна оцінити енергію інформації як

$$E = \Pi \cdot Ц,$$

де Π — потужність квантів інформації, Π — споживча цінність інформації.

Важливу роль у посткібернетиці відіграє *принцип змішаного екстремуму*, який змінив у посткібернетиці принципи мінімуму або максимуму П. де Мопертюї і Л. Ейлера.

Суть його полягає в тому, що всі явища і процеси в Природі, Світобудові та суспільстві підпорядковані гармонії (балансу), що з'являється в процесі еволюційного розвитку на основі відбору, який задовольняє змішаний екстремум, що досягає свого оптимального значення в результаті ефективних і стійких компромісів та ієрархії динамічних балансів. Певною мірою цей принцип ідейно близький до оптимізації за В. Парето.

Формально в математиці змішаний екстремум (мінімакс і максимін) можна записати у вигляді

$$\min_{x \in X} \max_{y \in Y} F(x, y) \quad \text{або} \quad \max_{y \in Y} \min_{x \in X} F(x, y)$$

У теорії гри принцип максиміна полягає у прагненні максимізувати мінімальний вигравш. У посткібернетиці його розглядають у ширшому розумінні.

Цей самий принцип у посткібернетиці використовують і для досягнення динамічного балансу

між ентропією $H(x)$ (випадковий складник інформації, інформації правил) і $I(y)$ (детермінований складник інформації), якого можна досягнути на основі функції

$$G(x, y) = \min_{x \in X} \max_{y \in Y} H(x)/I(y),$$

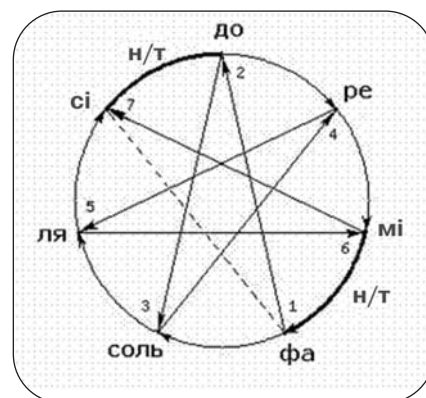
Ця функція дає співвідношення між стохастичністю і детермінізмом у досліджуваних процесах і явищах. Як показали дослідження різних вчених, у дуже багатьох процесах відношення $H(x)/I(y) = 1/4 \dots 3/8$.

Це відповідає відомому *“правилу 80”*, коли стверджують, що 20% любителів пива випивають 80% загального обсягу його виробництва.

Як уже зазначалося вище, посткібернетика є багатоосновною наукою. Однією з таких основ є системно-кібернетичний підхід. Він по-

ку) або спадання за висотою тону ряду звуків у межах октави. Розрізняють висхідну (мажорну) і низхідну (мінорну) октави. У законі висхідних октав розвиток (зростання) процесів іде від вихідного спрощеного стану процесу з обмеженими виявами до умисних, свідомих і гнучких (адаптивних) виявів, які мають у багатьох випадках певну форму і зміст (призначення). У низхідній октаві зміни подій процесів ідуть від подій, які мають більше можливостей і є більш свідомими до спрощених обмежених і негнучких (застиглих) подій та призводять до втрати можливості.

Як уже було згадано, у висхідних процесах для природного руху октавою необхідна додаткова енергія для проходження інтервалів, а в низхідних процесах цих зусиль не потрібно, ос-

Заповнення октави цілотовими інтервалами

лягає в поєднанні системного підходу й аналізу використання законів, які відображають розвиток системи і процесів, які в ній протікають.

Одними з таких законів, які властиві процесам, явищам живої, неживої, штучної природи і суспільства, є закони — шаблони семи (октави) і закон трьох, які пізнали ще представники давніх цивілізацій (єгипетської, грецької та ін.).

Закон октави описує послідовність подій протікання процесу, які ототожнюють з послідовністю музичної гами. У цій музичній послідовності наявні так звані інтервали, які є точками біфуркації (між мі і фа, сі і до наступної октави, тобто інтервали-напівтони), в яких просування від однієї події до іншої сповільнюється, і може відбуватися відхилення процесу від наміченого курсу або навіть його зупинка, якщо не вжити відповідних заходів і/або не докласти додаткових зусиль (енергії ззовні октави).

Нагадаємо, що гама — послідовність зростання (як у нашому випад-

кільки розвиток іде за інерцією, і є дуже велика імовірність переривання природного ходу процесу в інтервалах, тобто точках біфуркації.

Відмітимо, що у висхідній октаві для подолання першого інтервалу потрібно менше зусиль, ніж для подолання другого інтервалу.

Закон октави можна використувати як стосовно до розвитку процесів, так і стосовно до певної діяльності або проекту. У свою чергу, закон трьох стверджує, що в розвитку процесів важливу роль відіграють такі три сили: активна (ініціалізувальна), пасивна (сповільнювальна, яка протистоїть активній силі) і нейтралізувальна (яка узгоджує суперечності перших двох сил).

Активна сила — це сила, яка ініціює зміну чи дію процесу з метою його зміни, і її вплив спрямовано на пасивну силу. У свою чергу, пасивна сила протидіє активній силі, намагаючись врівноважити її дію. Нейтралізувальна (узгоджувальна) сила спрямована на розв'язання проти-

стояння між пасивною і активною силами і створює певну “кінцеву форму”, яка може виявитися початком нового ускладнення. Наочно закон трьох можна продемонструвати в музичній культурі, де об'єднані воедино три поняття: музика, ритм, гармонія.

При цьому музика як різновид мистецтва втілює ідейно-еволюційний зміст у звуковій образи; ритм забезпечує чергування співвідношень музичної діяльності й акцентів; у свою чергу, гармонія — узгодженість між частинами єдиного цілого, тобто забезпечує звучання і розмірність.

Наведені вище закони враховують подібність часткового та цілого і діють на всіх рівнях ієрархії розвитку процесів у системах.

Отже, **посткібернетика є наукою про загальні закони і моделі інформаційної взаємодії і впливу у процесах і явищах, які протікають у живій, неживій та штучній Природі, Всесвіті та суспільстві.**

Посткібернетика використовує як методологію системно-кібернетичний підхід, закони збереження інформації, ієрархічного балансу, закони еволюційного розвитку і деградації тощо, а також ґрунтується на положеннях семантики, синергетики та інших наукових дисциплін. Аналіз одержаних законів і моделей дозволяє посткібернетикі проникнути в суть вивчення процесів і явищ. Спираючись на ці закони і моделі інформаційної взаємодії і впливу на явища та процеси, можна одержати достовірні прогнози їхнього розвитку.

Зауважимо, що посткібернетика увібрала в себе основні положення кібернетики *Н.Вінера* і *В.М. Глушкова*, теорії *В.І. Вернадського* про ноосферу, *О.Л. Чижевського* про сонячно-біосферні зв'язки і впливи, а також багато інших наук і є, з одного боку, об'єднуювальною наукою в системному пізнанні світу, а, з іншого боку, — метатеорією інформаційної взаємодії і впливу.

Об'єктом дослідження посткібернетики є інформаційна взаємодія і вплив, здійснювані в живій, неживій і штучній природі, а предметом дослідження — загальні закони, моделі та принципи такої взаємодії. Наявні сьогодні інформатика і комп'ютерні науки переважно є інструментальними засобами стосовно до кібернетики.

Питання, матеріальна чи нематеріальна у Природі та Всесвіті інформація, цікавить багатьох дослідників. Окрім цього, цікавить і те, яким чином інформація зв'язана з енергією, і з якою швидкістю вона поширюється.

По-перше, необхідно констатувати, що більшість носіїв передачі інформації є матеріальними. На думку багатьох вчених, одним із носіїв інформації є світло, яке так само, як і інші носії інформації, є матеріальним.

По-друге, на думку деяких дослідників, зокрема відомого радянського астрофізика *М.О. Козирева*, носієм інформації є час, а він є нематеріальним. Відповідно до вчення Козирева, час володіє фізичними властивостями, завдяки яким інформація від процесу, що протікає і що пов'язаний зі зміною організованості, тобто ентропії даної системи, *переноситься часом* і здатна бути сприйнятою іншою системою за рахунок зміни ентропії системи, що приймає.

По-третє, думка, смисл інформації і семантика є нематеріальними. При цьому народження думки у людини й інтенсивність думок цілком матеріальні й пов'язані з породженням певного енергетичного поля, наявність та інтенсивність якого можуть фіксувати фізичні прилади.

У багатьох випадках інформація, думка, смисл інформації пов'язані з енергією, можливістю її одержання, зберігання, передачі, перетворення (трансформації), переробки і використання. У всіх випадках важливу роль відіграють різні знакові системи, передавачі і прийом інформації, а також бажання і можливість сприймати інформацію, що надходить, і адекватно на неї реагувати. Стосовно інформації, пов'язаної з матеріальними носіями, то швидкість її поширення пов'язана з цим носієм і навколишнім середовищем (наприклад, швидкість звуку, світла). Інформація, носії якої нематеріальні (зокрема час) може поширюватися миттєво.

Але найважливіша проблема, якою займається посткібернетика, — це встановлення законів, принципів і положень про інформаційну взаємодію і вплив, які відбуваються у процесах і явищах живої, неживої і штучної Природи і Всесвіту.

Література

1. Холл М.П. Энциклопедическое изложение масонской, герметической, каббалистической и розенкрейцеровской символической философии. — Новосибирск: Наука. Сибирская издательская фирма РАН, 1997.
2. Девис С. Суперсила. Поиски единой теории природы. — М.: Мир, под ред. Лейкина Е.М., 1989.
3. Запорожець В.М. Контури мироздателя. — М.: Скорина, 1994.
4. Кауфман С. Антихаос и приспособление // В мире науки. — 1992. — № 10.
5. Шустер Г.Г. Детерминированный хаос. — М.: Мир, 1988.
6. Козырев Н.А. Избранные труды. — Л.: Изд-во Ленинградского университета.
7. Берже Н., Помо И., Видаль К. Порядок в хаосе. — М.: Мир, 1991.
8. Пригожин И. Стенгерс И. Время, хаос и квант. К решению парадокса времени. — М.: Прогресс, 1994.
9. Бриллюэн Л. Наука и теория информации. — М.: ИФМЛ, 1960.
10. Хакен Г. Информация и самоорганизация: макроскопический подход к сложным системам. — М.: Мир, 1980.
11. Хакен Г. Синергетика. — М.: Мир, 1980.
12. Каравайкин А.В. Некоторые вопросы неэлектромагнитной кибернетики. — М.: Наука, 2005. — 288 с.
13. Теслер Г.С. Новая кибернетика. — Киев: Логос, 2004. — 404 с.
14. Руденко Л. Гносис і сучасність: Архітектура Всесвіту. — Тернопіль: Джура, 2001. — 248 с.
15. Коллин Р. Теория небесных влияний: Пер. с англ. — СПб.: Изд-во Чернышева, 1997. — 432 с.
16. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине. — М.: Наука, 1983. — 343 с.
17. Винер Н. Кибернетика и общество. — М.: Иностранная литература, 1958. — 200 с.
18. Шеннон К. Э. Работы по теории информации и кибернетики. — М.: Иностранная литература, 1963.
19. Masaro Etooto. Messages from water. — Токуо, 2000.
20. Зенин С.В. Биологические и информационные свойства воды // Традиционная медицина. — 2000. — с. 503—510.
21. Зенин С.В. Вода. — М., 2001.
22. Глушков В.М. Кибернетика, вычислительная техника, информатика. Избранные труды: В 3т. — К.: Наукова думка, 1990.
23. Капитонова Ю.В., Лещиневский А.А. Парадигмы и идеи академика В.М. Глушкова. — К.: Наукова думка, 2003. — 456 с.
24. Словарь по кибернетике / Под общей ред. В.М. Глушкова. — К.: Гл.ред. Укр. Сов. Энциклопедии, 1979. — 624 с.
25. Вернадский В.И. Учение о биосфере и ее постоянном переходе в ноосферу. — М.: Наука. — 1978.
26. Ягодинский В.Н. Александр Леонидович Чижевский. — М.: Наука, 2005. — 438 с.